

La Ciutat de Mataró ha commemorat enguany el centenari de la mort de Josep Garcia i Oliver, alcalde de la ciutat a la segona meitat del segle passat i fundador de la Caixa d'Estalvis, de l'Ateneu Mataronès i de la Biblioteca Popular.

Al número dels FULLS corresponent a l'abril de l'any passat, un estudi de Francesc Enrich i Regàs destacava Josep Garcia i Oliver com a promotor de cultura.

Avui publiquem el text de la conferència pronunciada al Saló de Sessions de la Casa de la Ciutat, el dia 24 de març, pel Dr. Josep Ma. Fradera i Barceló, professor de la Universitat Autònoma de Barcelona.

ELS ORÍGENS DE LES CAIXES D'ESTALVI: el cas de la de Mataró

La implantació del capitalisme i, més restrictivament, el procés industrialitzador, transformà radicalment la naturalesa de les societats europees en el segle XIX. Va ser una transformació global, que les afectà des de la vida econòmica —en l'organització mateixa del procés de treball—, com en l'estructura social —fent aparèixer unes noves relacions de classe—, fins als aspectes menys aparentment relacionats amb l'economia, com l'organització i funcions de l'estat, o la cultura, en el sentit més ampli del terme.

Els canvis en les formes de la propietat i el desenvolupament de la indústria moderna, han alterat dràsticament les característiques demogràfiques d'aquelles societats, han trencat els equilibris tradicionals entre camp i ciutat, les funcions de la família tradicional, etc.; en síntesi, els aspectes bàsics que conformen un tipus de societat. I tots ells han estat recomposats amb característiques noves en una nova societat, i codificats en unes noves relacions de classe, perquè, en definitiva, són aquestes relacions —dinàmiques i canviants— allò que defineix una societat. Com ha dit l'historiador anglès Edwar Palmer Thompson: *Les classes existeixen en viure els homes i les dones les seves relacions de producció i en experimentar les seves situacions determinants, dins del conjunt de les relacions de classe, amb una cultura i unes expectatives heretades, i en modelar aquestes experiències en formes culturals* (1).

Un dels aspectes decisius d'aquests canvis ha estat la noció que les classes dirigents —les classes propietàries, naturalment— tenien de les seves obligacions amb els de baix. En efecte, el desenvolupament de la societat burgesa ha assenyalat uns nous límits en les relacions de classe, ha introduït una nova consideració del que era la pobresa, el delictes social, i, en conseqüència, ha definit de nou la funció de la beneficència en la moderació de les xacres de la nova societat industrial. La pobresa, la indigència, i aspectes tan centrals de la societat industrial com el *pauperisme* de la creixent massa obrera, han estat pensats i delimitats a través de l'individualisme burgès i de les doctrines del *laissez-faire*, autèntics codis morals de les burgesies del segle XIX, dels *intel.lectuals a vapor* que deia Carlyle. En les societats d'antic règim es considerava que tothom tenia dret a la subsistència, a certs béns (amb tota la precarietat que cal suposar), i que quan el seu treball no els ho pogués proporcionar, ho havia de fer la caritat pública o privada, laica o eclesiàstica. És obvi que aquesta concepció —compartida pels de dalt i els de baix— s'ha de relacionar a uns objectius d'estabilitat social, en societats de recursos escassos i sempre amenaçades per la ruptura de l'equilibri entre la població i els aliments disponibles, de vegades per pures incidències climatològiques. La beneficència, en aquest context, tenia per tant una funció clau de control social. En els moments de crisi, quan la població veia minvar dràstica-

ment el seu nivell de vida, aquestes nocions servien de legitimació de les accions de protesta tendents a restablir l'estat de coses anterior. Les mateixes classes altes es veien obligades a actuar dins de la seva lògica, en una característica oscil·lació entre el paternalisme i la crueltat.

L'erosió d'aquestes nocions des del segle XVIII ha estat un element essencial del camí vers el capitalisme industrial. El punt d'arribada ideal, des de la visió de les classes dirigents, era una situació en la qual ni elles, ni l'estat, se sentissin compel·lides, a fer-se càrrec de guarir els costos del sistema, cosa que implicava una redefinició radical del concepte de pobresa. En línies generals, aquesta ha tendit a identificar-se a la ganduleria, a la vida desordenada, a la *mala vida*, al delictes (2). Ara bé, aquest procés de substitució de valors ha estat, és, un procés tendencial, segurament mai conclòs, i contrarrestat, a més, per forces que actuaven en sentit contrari, el pes de les tradicions paternalistes i la creació de nous valors comunitaris i solidaris des dels rengles de les classes subalternes, en particular des de la classe obrera.

Però aquests canvis de patrons culturals no es plantegen mai en abstracte, sinó en moments i espais precisos, en relació a problemes més específics. En relació al tema que ens ocupa, la pobresa ha estat un element clau en l'elaboració de la visió de les classes dirigents sobre el nou proletariat industrial. La pobresa en què aquest grup social vivia ha estat identificada, sense massa problematització, a la incapacitat d'estalviar, de preveure el futur, sense preguntar-se si les seves condicions de vida li ho feien possible, com veurem seguidament. I aquesta incapacitat era relacionada a les formes de vida desordenades del proletariat de fàbrica, sense interrogar-se tampoc si la difusió de l'alcoholisme, de la prostitució amb les seves seqüeles, etc., no tenien quelcom a veure amb l'extensió desmesurada de la jornada laboral, amb la destrucció de les relacions familiars per l'extensió del treball infantil i femení.

La pobresa com a "incapacitat cultural" i l'estalvi com a mecanisme de perfecció, seran motius utilitzats reiteradament per a definir la posició de les classes benestants del segle passat enfront del naixent proletariat industrial. El seu ús, en els sentits indicats, servia per a moltes coses: per a marcar unes divisòries socials fonamentals i per a legitimar les polítiques reformistes d'intenció conservadora.

La consideració de la primera classe obrera industrial va ser en línies generals molt dura. La seva situació va ser definida en les dècades cen-

trals del segle XIX amb un mot: *pauperisme*; i es va constituir en objecte d'estudi, amb finalitats més o menys filantròpiques. Els observadors més lúcids del món creat per la indústria s'adonarien que la moderna classe obrera era una realitat nova, sense cap equivalència en la societat d'antic règim. Per això sovint quan assajaran de definir la seva situació utilitzaran similituds amb les societats antigues, on els esclaus constituïen un grup social d'autèntics desposseïts, d'aquí la utilització del mot *proletariat* per a distingir-la. L'esclavitud del salari (*wage slave*) serà una expressió corrent en els països europeus vers el 1850.

Les condicions de vida dels treballadors industrials, com dèiem, deixaven molt que desitjar. Malgrat que a llarg termini els sostinguts increments de la productivitat i la creixent força organitzativa dels treballadors europeus repercutiran en el seu nivell de vida, això no podia ser previst en les fases inicials del procés, quan les crisis periòdiques i les onades mecanitzadores deixaven molt fàcilment a amplis segments obrers sense feina.

La situació a la Catalunya de mitjan del segle XIX, quan s'estava consolidant com a única economia industrial en el conjunt espanyol, no era sensiblement diferent a la dels altres països industrials. Les condicions de vida dels treballadors de Barcelona, Mataró, Manresa, Reus o Sabadell, no eren ni millors ni pitjors que les d'un treballador belga, del Lancashire anglès, de la Renània o la Lombardia. La jornada laboral del treballador català era de seixanta-nou hores setmanals, dotze hores cada un dels cinc primers dies de la setmana i les nou que resten el dissabte. Però a les fàbriques de muntanya, a les vores dels rius, com que la utilització de la força hidràulica era una de les característiques més notables de la indústria catalana, la jornada laboral era de tretze hores, i en alguns punts de les comarques centrals de Catalunya arribava fins a les catorze hores diàries (3). La pròpia Comissió de Fàbriques reconeixia el 1840 que molts treballadors romanien a la fàbrica més de catorze i setze hores diàries. A finals de segle, el quadre no havia canviat gaire (4).

Aquesta extensa jornada laboral afectava igualment les dones i els nens, que tenien una presència massiva en alguns rams industrials, en particular en el tèxtil i, encara més concretament, en la filatura. A finals del 1862 s'ocupaven en les fàbriques de filats de Barcelona 7.811 menors de quinze anys, dels quals 3.600 en tenien menys de deu. Els 4.211 nens, d'edats compreses entre els deu i els quinze anys, representaven el 27 per cent del total dels de la ciutat. La incorporació dels

menors a la fàbrica era, per tant, una realitat de fet, gens marginal. És més, la patronal catalana es resistí activament fins a finals de segle a la limitació del treball infantil o al control de la seva jornada laboral, al·legant que era complementari i indistriable del treball dels adults (5). Un observador especialment qualificat com Ramón de la Sagra, que viatjà a Catalunya en els anys quaranta per estudiar les característiques de la seva indústria, comentà la situació d'aquests nens obrers en els termes següents: *Veía en ellos (els tallers J.M.F.), ocupados de preferencia en los hilados, muchachos y niños, y en su presencia allí bastó para distraerme del examen de los artefactos y reflexionar sobre las influencias de las manufacturas en la condición física y moral de las familias obreras. La separación del hogar materno de muchachos tan jóvenes, la privación de la escuela de niños tan tiernos, y su reunión en los talleres de una fábrica, tiene graves inconvenientes de todas clases ... En los jóvenes operarios de varios sexos que tenía a la vista me era fácil conocer ya el progreso de la degradación física, y temeroso de descubrir mayores males no quise hacer preguntas al instruido sujeto que me acompañaba* (6).

El baixos nivells salarials i la manca de prestacions socials de l'Estat mantenien els treballadors en unes condicions molt precàries. No és gens fàcil, però, medir els nivells de vida i establir les seves variacions en el temps, ja que el salari de la família obrera, ni la seva traducció en termes de poder adquisitiu, com demostrà en el seu moment l'esterilitat de la polèmica desvetllada a Anglaterra sobre aquest tema (7). Per a medir aquestes tendències amb una certa precisió necessitaríem conèixer, entre d'altres coses, l'impacte de la desocupació; la incidència de les crisis agràries sobre el salari i la indústria; les pautes de consum i les despeses de la família obrera; etc. Segurament l'intent més seriós d'avaluació de la condició obrera en aquesta societat sigui la tentativa d'Ildefons Cerdà, en la seva coneguda *Monografía estadística de la clase obrera* del 1857. Es tracta d'un ambiciós estudi estadístic, fet amb el propòsit de demostrar la necessitat de fer les reformes urbanístiques necessàries a Barcelona per facilitar el creixement econòmic, abaratir el cost de l'habitatge i millorar les condicions higièniques de la ciutat. És un estudi peoner, d'una categoria analítica indiscutible. En ell, entre d'altres qüestions, Cerdà compilà una valuosa documentació estadística sobre les condicions de vida del proletariat barceloní. Amb ella el gran urbanista català calculà els ingressos i despeses dels obrers de la capital, prenent en consideració les diferències entre professions, categories laborals o d'estat civil. Les seves estimacions proporcionen dades

molt rellevants: l'alimentació, per exemple, representava el 69,8 per cent de les despeses dels treballadors solters i el 70,3 per cent de l'obrer casat i amb fills (8). Però cal tenir en compte que en l'apartat d'alimentació, el pa absorbia la meitat d'aquell percentatge, mentre que l'altra estava destinada a adquirir una sardina salada per als adults per esmorzar (els nens prenen només pa i aigua), mongetes per dinar i patates per sopar, i una mica d'oli que servia per cuinar-ho i per a il·luminar la casa (9). No és estrany, doncs, que el mateix Cerdà, al final de la seva densa *Monografía*, conclogués dient que la vida obrera es movia en *frágiles bordes* (10).

En aquestes condicions, no ens sorprèn que les expectatives de vida dels treballadors fossin força inferiors a les dels altres grups socials. Estimacions del mateix Cerdà per a la dècada 1837-1847, donen 38,83 anys de vida als membres de les *clases ricas*, 25,41 als *menstrales*, i tan sols 19,68 a la *clase pobre o jornalera* (11). Aquesta diferència s'explicava sobretot per la molt més elevada mortalitat infantil entre la classe obrera, que multiplicava per sis la dels nens de les classes benestants.

Les caixes d'estalvi han nascut a Europa i Espanya com a conseqüència de les circumstàncies creades per la industrialització moderna. La seva aparició respongué a la voluntat de diversos sectors socials de posar al dia els instruments de previsió tradicionals (Monts de pietat, pòsits rurals, confraries, ...) amb una fórmula nova; més enllà hi havia el propòsit de contribuir a suavitzar les tensions socials desvetllades pel desenvolupament industrial. En aquest sentit, les caixes varen ser, a tot arreu, un de tants instruments ideològics ideats per les classes dirigents per hipotecar la presa de consciència dels treballadors industrials.

Les caixes havien tingut un ampli desenvolupament a Europa abans d'arribar a la Península. A Anglaterra les caixes tindran un propagandista entusiasta en Jeremy Bentham, el filòsof utilitarista, que veia en aquestes institucions la possibilitat d'oferir una solució a la misèria obrera, sense necessitat de recórrer a l'estat o l'església. L'individualisme i la filantropia anirien així de bracet, evitant els riscos de radicalització política dels treballadors, en al·liar els interessos dels seus promotors —procedents de les classes benestants— amb el jove proletariat de fàbrica. El 1817 hi havia ja a Anglaterra i Gal·les unes 80 caixes, que s'havien convertit en 500 vers el 1840, en el conjunt del Regne Unit (12). A França, per la mateixa època, el 1845 més exactament, eren ja unes 350, amb dipòsits que sumaven uns 400 milions de francs

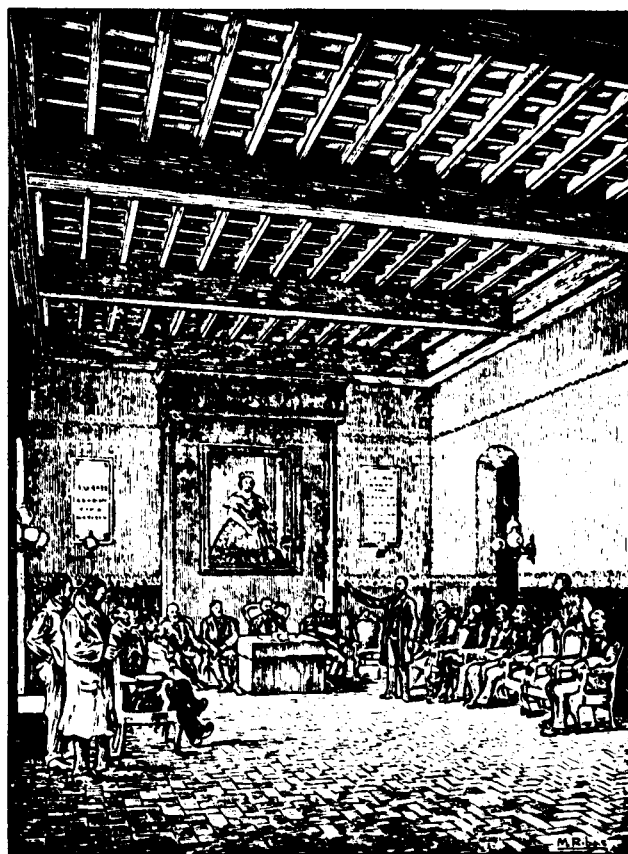
(13). A Alemanya i Bèlgica també tenien un gran desenvolupament.

A Espanya la idea de crear institucions d'aquest tipus arrencà més tardanament en lògica correspondència al *décalage* del país en relació als progressos industrials dels països citats. A mitjan dels anys trenta una sèrie d'iniciatives posaran el tema a l'ordre del dia (14). El 1834 sembla que es fundà la primera de les caixes espanyoles a Jerez de la Frontera, però gairebé no en sabem res (15). L'any següent, a Madrid i Barcelona s'iniciaran les primeres passes per a la constitució d'aquestes institucions de crèdit. A la capital de l'Estat, la Societat Econòmica Matritense de Amigos del País convocarà un concurs públic de memòries sobre el tema, de cara a preparar el seu establiment. L'escriptor Ramón Mesonero Romanos, que havia escrit diversos articles en els periòdics madrilenys glossant la seva importància, hi participà molt activament (16). L'Estat recollí la iniciativa i en una reial ordre del 3 d'abril de 1835 donà les primeres orientacions per a la formació a tota Espanya. El nus de la disposició era l'ordre als caps polítics provincials de fer-se càrrec de la seva fundació. Els motius del govern quedaven diàfanament expressats en el text de la pròpia ordre: *Cuando semejantes instituciones prestan garantías seguras, contribuyendo en gran manera a propagar el espíritu de economía, y con él la propensión al trabajo; a desterrar los vicios, y con ellos las enfermedades y delitos de que son gérmenes; a unir al hombre a su profesión, puesto que ella le proporciona, no sólo su presente subsistencia, sino esperanzas lisonjeras para lo futuro; y por último, a inspirarle amor al orden público, porque de él depende el goce estable del fruto de sus tareas.* (17).

De finals dels anys trenta i en les dècades següents apareixerà tot un estol de caixes en diverses ciutats espanyoles: Granada i Santander el 1839; Sagunt i Valladolid el 1841; València, Sevilla i La Corunya el 1842; Barcelona el 1844; Burgos, Cadis, Palència i Saragossa el 1845; Vitòria el 1850; etc. Totes elles s'hagueren d'encarar a dos greus problemes que frenarien el seu creixement; un específicament espanyol, l'altre més general. El primer consistia en la dificultat de col·locació dels dipòsits, ja que el procediment més generalitzat a l'estranger, l'adquisició de deute públic estatal, era impracticable a Espanya, on l'Estat no garantí mai un puntual pagament del seu deute intern. Així ho reconeixia la reial ordre esmentada. La solució arbitrada ha estat vincular les caixes al *monts de pietat* i situar així els fons en préstecs amb penyora, a canvi d'uns rèdits que permetessin fer front els interessos d'aquells

(3,5 a 4 per cent anual, segons les èpoques). El segon problema era més general, perquè afectà aquestes institucions a tots els països. Ens referim a la dificultat per a captar estalvi obrer en proporcions significatives, ja que, com mostra la bibliografia sobre el tema, els dipòsits procedien generalment de les classes mitjanes o del personal del servei domèstic, però molt rarament de l'autèntic proletariat de fàbrica.

Com dèiem abans, el procés de gestació de la primera caixa d'estalvis catalana —la de Barcelona— s'inicià paral·lelament a la madrilenya el mateix 1835. Passarien, però, nou anys fins que la *Caixa de Barcelona* fos una realitat. La seva gestació ha estat, en paraules de Jordi Nadal i Carles Sudrià, *laboriosa i original* (18). Inicià les primeres gestions per a la seva constitució la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País, a proposta del soci Erasme de Janer i de Gònima, membre d'una coneguda dinastia d'industrials barcelonins (19). Una comissió sorgida de la Barcelonesa realitzà les primeres tentatives, tractant d'interessar-hi el governador civil i la Junta de Comerç. Aquesta, però, s'apressà a presentar un projecte en el qual s'atribuïa la tutela de la futura institució.

Acte inicial de la fundació de la Caixa d'Estalvis de Mataró, al Saló de Sessions de la Casa de la Ciutat (8 de juliol de 1859).

Dibuix de Marià Ribas.
Extret d'una publicació de la Caixa d'Estalvis (1952)

Com sigui, la iniciativa naufragarà sense passar de l'estadi de mer projecte. El 1839, l'Ajuntament de Barcelona repregué el projecte, convidant les antigues entitats interessades, més el Mont de Pietat de l'Esperança, a treballar en la seva realització. El 15 d'abril del 1840, reunits el governador i els representants de la Junta de Comerç, l'Ajuntament i la Diputació aprovaran les bases de constitució de la caixa. El juny de l'any següent Espartero aprovarà el primer reglament i el 10 d'octubre del 1841 es constituirà la primera junta. En ella, a més de les autoritats civils i eclesiàstiques de rigor, hi havia una granada representació de l'alta burgesia barcelonina. Les contingències polítiques del 1842 i 1843 —caiguda del regent Espartero i pujada al poder dels moderats— retardarà l'obertura de la institució fins al març del 1844.

La notícia del procés de formació de la primera de les caixes catalanes, però, no ens explica els motius, els mòbils, que han portat a les classes altes a fer-ho. Per a entendre-ho, cal tenir present quina ha estat l'experiència històrica d'aquest grup en aquests anys. Barcelona ha vist com augmentava ràpidament la seva població obrera en els anys trenta i quaranta, com a resultat d'un creixement industrial i una tendència a la mecanització del sector tèxtil sense precedents a Espanya. Aquesta població obrera, que ha estat una base de massa imprescindible per a la burgesia durant les primeres fases de la revolució liberal, s'ha convertit posteriorment en un perill potencial, que les classes dirigents barcelonines i catalanes s'han hagut de plantejar. Un dels aspectes més preocupants, des de l'òptica de la burgesia catalana, ha estat la tendència a l'organització independent d'aquells primers contingents de treballadors industrials. La gestació de les caixes no és altra cosa que una temptativa més de les autoritats i de les classes dirigents del Principat per competir i desplaçar les primeres associacions obreres.

En efecte, a finals del 1839 o començaments del 1840 un grup de teixidors barcelonesos emprendre l'organització de la primera associació de classe, aprofitant la cobertura legal d'una disposició governativa del 28 de febrer de 1839, que volia promoure la creació de societats d'ajuda mútua. El 10 de maig del 1840, la Societat de Teixidors barcelonesos quedarà formalitzada, malgrat que les autoritats li denegaran la seva autorització oficial. Aquest primer sindicat de la classe obrera catalana creixerà molt ràpidament (20). El cònsol francès de Barcelona indicava, potser exagerant, el 7 de gener del 1842, que l'associació tenia uns 50.000 afiliats a tot Catalunya (21). La directiva de l'organització era barcelonesa, però amb una xarxa que incloïa les principals poblacions indus-

trials catalanes, com ho va confirmar la correspondència trobada a Vic per J.M. Ollé i Romeu (22). No cal dir que Mataró disposà també dels seus afiliats (23). L'expansió de l'Associació no va ser només geogràfica, sinó que ben aviat s'hi afegiren societats similars d'impressors, tintorers, sabaters, etc. (24). Aquesta experiència acabarà amb la pujada al poder dels moderats i la il·legalització de l'organització. La classe obrera catalana farà ben aviat l'aprenentatge de la clandestinitat, tan característica en el passat i present segle.

Que la formació de caixes d'estalvi va ser pensada en competència amb l'esforç d'organització dels treballadors no cal dubtar-ne. Per a la burgesia catalana de l'època, una associació de i per als treballadors representava alhora un perill polític i una distorsió dels mecanismes de mercat, que havien de funcionar tal com, uns anys abans, ho havia definit amb claredat meridiana el governador de Barcelona: *que así como el operario es libre de dejar el telar siempre y cuando les convenga, lo sea asimismo el fabricante de despedirlo cuando le convenga. Que siendo el trabajo del obrero un ajuste o convenio con el amo, pueden ambos ponerse mutuamente las condiciones que guste, las que si no acomodan a alguna de las partes, no pueden obligarse a ninguna de ellas a verificar el contrato, quedando así libre el fabricante para dar el trabajo como el operario para aceptarlo* (25). Res té d'estrany, doncs, que tant l'estat, com les classes dirigents catalanes, pensessin que el millor expedient per a controlar políticament i econòmicament la classe obrera fos la il·legalització de les seves primeres associacions de resistència. Les caixes havien de ser un complement filantròpic de l'acció repressiva. Els contemporanis ja ho havien vist així. Ramón de la Sagra, a qui ja hem citat, comentà el primer intent d'il·legalització assajat pels *ayacuchos* el 1842, en aquests termes: *La determinación tomada por este (el govern, J.M.F.) de disolver la asociación de tejedores de Barcelona ha sido recibida de distintos modos por la prensa periodística. Ustedes ("El Corresponsal" de Madrid) la juzgarán conveniente, hace mucho tiempo necesaria, pero censurarán la tardanza de la medida, el momento y el modo de adopción. Sus corresponsales en Cataluña inspirados por el mismo sentimiento, no aparecen tranquilos sobre el porvenir, miran con recelo la aparente conformidad con que se ha cumplido el mandato, y aplauden las doctrinas de cuantos aconsejan el orden y la tranquilidad de las clases obreras. Al mismo tiempo se reclama del gobierno el establecimiento de la prometida caja de ahorros, como medio de suplir el derocado principio de asociación en la única parte que le juzgaban útil, y sobre todo que proporcione*

trabajo abundante protegiendo debidamente a la industria nacional y entonces aseguran que los jornaleros olvidarán la asociación y vivirán felices sin ella (26).

Dos anys més tard, un dels homes més lúcids d'aquells anys, Jaume Balmes, s'encarà amb el tema, amb unes reflexions d'un gran interès. Balmes s'adonava que, en l'eufòria generada en la burgesia industrial catalana per la pujada al poder del moderantisme, calia: *No olvidar que una conducta dura o despiadada sembraría en las clases pobres el odio contra las ricas y produciría encono y rencor contra las autoridades sostenedoras de la tranquilidad pública pues que fueron miradas sin culpa como cómplices del daño que se hiciera sufrir a los trabajadores a la sombra del régimen vigente* (27).

En opinió de Balmes s'obrien davant de les classes dirigents catalanes dos camins: *En nuestro concepto el medio eficaz de oponerse a los inconvenientes que para los amos puedan traer las asociaciones de los operarios es salir al encuentro de las necesidades a cuya satisfacción se las destina. Sin duda que lo más sencillo y más breve es echar mano de la fuerza, resistir con el auxilio de ella a cuanto se encamine a imponer condiciones a los amos, no parar la atención siquiera en las causas que produzcan la inquietud y el malestar, y empeñarse en no ver los males o en remediarlos después de vistos; pero la razón y la experiencia enseñan que semejante sistema es poco a propósito para consolidar una situación, y que lejos de extirpar los gérmenes de discordia, no hace más que multiplicarlos y avivarlos* (28).

Creia el vigatà que el camí a seguir passava per deixar sense objecte les associacions obreres, amb una política menys primàriament repressiva, que fos una barreja de concertació i filantropia, en la qual les caixes d'estalvi complissin una funció que, fins llavors, els treballadors havien assignat a les caixes de resistència de les seves organitzacions. *Todos los que tienen algo que perder —recomanava Balmes— procuren que la institución de la caja de ahorros se arraigue en el país* (29). No cal dir que el camí escollit per la burgesia catalana i l'Estat espanyol tenia molt poc a veure amb aquests plantejaments. Els aspectes repressius passaran a primer pla i les actuacions *filantròpiques* —entre les quals cal situar-hi les caixes— seran un complement subordinat.

La Caixa d'Estalvis de Mataró apareixerà dins de la segona generació, junt amb la de Sabadell i Manresa, quan la barcelonina feia ja més de deu anys que funcionava. Tant la seva gestació,

fundació, com el desenvolupament posterior, es mouen dins de les coordenades que hem descrit. Com que en Joaquim Llovet i en Francesc Costa han explicat prou bé la història de la institució i la personalitat del seu fundador, en Josep Garcia Oliver, em penso que seria sobrer entretenir-vos amb detalls que ja han estat o seran properament publicats (30).

Penso, però, que el cas de la caixa mataronina il·lustra perfectament la caracterització que hem fet de l'origen i funcionalitat d'aquestes institucions de crèdit. Això és perfectament visible tant en la personalitat del seu fundador i composició dels seus òrgans directius, com en l'extracció social dels seus impositors al llarg del segle passat.

Josep Garcia Oliver (1834-1883) va ser un típic exponent de la burgesia industrial del seu temps. Fill d'una família treballadora i educat als Escolapis, fou adoptat per un oncle seu, qui l'introduí en el món dels negocis de molt jove. Abans dels vint anys dirigia ja, en estreta associació amb el seu oncle, una fàbrica de proporcions modestes de teixits de lli i de cotó. En els anys cinquanta i seixanta participà en diverses companyies, de base més o menys familiar, ocupant-se en la fabricació de lones i mànegues d'aigua, activitats en les quals, segons sembla, introduí diverses innovacions tecnològiques de procedència estrangera, rebent alguns privilegis reials d'exclusivitat i alguns premis, com en l'Exposició Universal de Filadèlfia del 1876 (31).

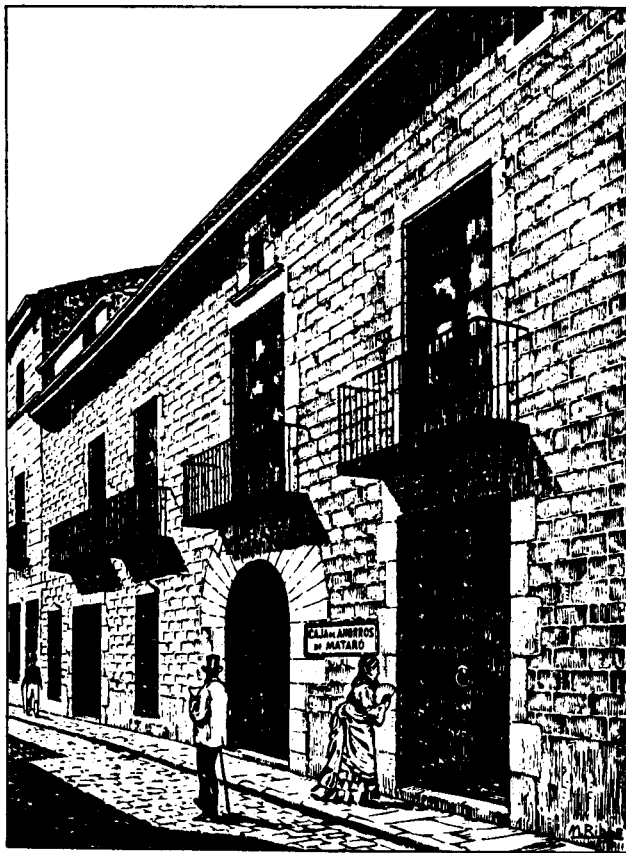
Sembla que va ser durant els seus sovintejats viatges a l'estranger que Garcia Oliver es convertí, alhora, en acèrrim partidari del liberalisme econòmic més doctrinari i de la idea de la conveniència de l'establiment de les caixes d'estalvi. El 1859 inicià les gestions per a la seva constitució a Mataró, que s'havia convertit en la segona ciutat de Catalunya. El 1863 la Caixa obria les seves portes, en un edifici del carrer Nou, seu de l'Ateneu Mataronès, institució cultural per a les classes obreres, fundat uns anys abans pel propi Garcia Oliver. Els propòsits del promotor de la instal·lació de la caixa eren presentats així en el seu *Discurso escrito para el acto de la instalación: Muchas familias menesterosas vendrán seguramente a depositar en la Caja las cantidades que robarán a sus egoistas placeres y a sus veleidosos caprichos, comprendiendo que al obrar de este modo empiezan a fundar los cimientos de su capital y la base de su bienestar ...* (32).

L'entitat regida, com ha dit Joaquim Llovet, per *conspicuos componentes de la burgesia local*

progressarà amb relativa lentitud i amb unes pautes relativament similars a les de les altres caixes en aquesta època. Fins a mitjan dels anys vuitanta, és a dir, més de vint anys després de la seva obertura, no aconseguí arribar a les mil llibretes i un saldo de més de mig milió de pessetes, situant-se pel darrera de la de Sabadell i pel davant de la manresana (33). Però, al marge de possibles comparacions, que ara no vénen al cas, sí que és interessant constatar el lent ritme de creixement dels dipòsits. En la nostra opinió, l'explicació d'aquest fenomen rau en la inadequació de la institució als seus propòsits i, en particular, al seu fracàs en la captació d'estalvi obrer. Efectivament, totes les referències que tenim apunten a una baixíssima participació dels treballadors industrials entre els impositors de les primeres caixes. Alguns exemples serviran per a veure-ho més concretament. Dels primers 33 impositors de la Caixa de Manresa en el seu primer any, només set podien ser considerats plenament com a proletariat de fàbrica (34). Una anàlisi de la qualificació professional dels impositors de la de Sabadell, el 1859, denota les mateixes tendències, ja que dels 200 només un 22,5 per cent pot ser considerat genuïnament obrer, mentre el 17,5 per cent correspon a persones benestants, el 42,5 per cent són menors d'edat, el 6,5 per cent d'origen menestral i un 5 per cent procedeixen de les classes mitjanes i de les professions liberals (35).

La caixa de Mataró es trobà amb els mateixos problemes, i així un any després de la seva fundació, comentant un articulista l'escassa assistència a l'acte de commemoració, es preguntava per què *ya que la estadística de esta población arroja una cifra de algunos miles de operarios, sólo se cuentan 31 imponentes a los diez meses de ejercicio de la caja* (36). Però és que, a més, aquests impositors no procedien pas majoritàriament dels rengles obrers. Unes dades de la memòria del 1868, citades per Joaquim Llovet, ho il·lustren amb claredat. Dels 149 impositors que tenia l'entitat en aquell any, el 68,6 per cent eren treballadors, però si desglossem aquesta xifra resulta que només 38 eren treballadors industrials, 8 eren pagesos, 62 s'ocupaven en oficis tradicionals i 41 eren personal del servei domèstic. *Lo cual demuestra —indica Llovet— que el ahorro no acababa de cuajar en el sector industrial, como tampoco lo conseguía en el agrícola* (37).

¿A quines raons cal atribuir aquest relatiu fracàs de les caixes en el vuit-cents? Algunes ja les hem indicades, altres no, perquè hauria estat necessari introduir altres factors en el quadre que hem presentat. La primera, i per nosaltres la més rellevant, ha estat la debilitat de l'estalvi obrer.

Façana de la primera seu de la Caixa d'Estalvis de Mataró, al carrer Nou.

Dibuix de Marià Ribas.

Extret d'una publicació de la Caixa d'Estalvis (1952)

Com hem vist, les estimacions més acurades dels nivells de vida de la classe obrera en les dècades centrals del XIX, situaven aquests gairebé en els límits de subsistència. En aquestes condicions, era impossible pensar en l'extensió d'un sistema de previsió basat en l'estalvi. Abans d'estalviar, una família obrera mitjana havia de redimir el treball dels membres més febles, nens o adults, en absència d'una autèntica política social per part de l'estat. Una segona causa, que derivava també de la precarietat dels ingressos familiars és la importància de les societats de socors mutus, que implicaven una mobilització de fons menys important, però que restringien el seu radi d'acció a camps d'actuació concrets (mort, viduitat, malaltia, maternitat, etc.) En absència d'una assegurança social obligatòria fins ben entrat el segle XX, aquestes societats —hereves de les velles confraries i de vegades molt properes a les organitzacions obreres legítimes— han jugat un paper de primer ordre (38).

Un tercer factor ha estat sens dubte la desconfiança de la classe obrera envers institucions dirigides pels seus propis patrons. Costa pensar

com, amb actuacions com la de Josep Garcia Oliver i la patronal mataronina del 1881, provocant un *lock out* de quatre mesos, que obligarà a les associacions obreres catalanes a intervenir-hi activament per evitar la desfeta de l'obrerisme

local, la classe obrera mataronina podia tenir confiança en una institució creada pels seus adversaris (39).

Josep Ma. Fradera i Barceló

NOTES

- 1.- THOMPSON, E.P.- *Tradición, revuelta y conciencia de clase. Estudios sobre la crisis de la sociedad preindustrial*. Barcelona, 1979.
- 2.- Vegeu l'interessant i discutible Louis Chevalier, *Classes laborieuses et classes dangereuses*, Paris 1969.
- 3.- Sobre la condició obrera en les primeres fases de la industrialització s'ha de consultar: MALUQUER, J. *La crisis del modelo liberal en España, el nacimiento del movimiento obrero y las primeras formulaciones socialistas (1835-1868)*, tesi doctoral parcialment inèdita, UAB, 1975; de FONTANA, Josep, *Nacimiento del proletariado industrial y primeras etapas del movimiento obrero*, a *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*, Barcelona, 1973; BENET, Josep i MARTÍ, Casimir, *Barcelona a mitjan segle XIX*, 2 vols., Barcelona, 1976; i de IZARD, Miquel, *Revolució industrial i obrerisme. Les "Tres Clases de Vapor" a Catalunya (1869-1913)*, Barcelona, 1970.
- 4.- *La crisis del modelo liberal...*, vol. I, p. 248-249.
- 5.- Idem. p.283.
- 6.- DE LA SAGRA, Ramón, *Escritos sobre la industria catalana y las asociaciones obreras*, "Revista de Trabajo", núm. 43, 1973, p.154.
- 7.- Sobre el tema de les prestacions socials de l'estat, pot ser interessant consultar de BERTRAN, Miguel, *Ideologías y gasto público en España*, Madrid, Instituto de Estudios Fiscales, 1977. La polèmica sobre el nivell de vida de la classe obrera anglesa durant la revolució industrial entre E.J. Hobsbawm i R.M. Hartwell es pot trobar recollida a *The Standard of Living in Britain in the Industrial Revolution*, Arthur J. Taylor, London, 1975.
- 8.- *La crisis del modelo liberal...*, p.263.
- 9.- *Nacimiento del proletariado industrial...*, p.85.
- 10.- CERDÀ, I., *Teoría General de la Urbanización*, vol. III, p. 674.
- 11.- Idem. p. 504.
- 12.- RONDO CAMERON, ed., *La Banca en las primeras fases de la industrialización*, p. 47.
- 13.- Idem., p.123.
- 14.- Sobre la introducció de les caixes a Espanya es pot consultar de NADAL, J. i SUDRIA, Carles, *Història de la Caixa de Pensions*, Barcelona, 1981, p. 49-61. Sobre les formes de previsió en l'Espanya de l'Antic règim, vid. LÓPEZ YEPES, José, *Historia de los Montes de Piedad en España. El Monte de Piedad de Madrid en el siglo XVIII*, Madrid, 1971. 2 vols.
- 15.- PALACIOS BAÑUELOS, Luis, *Las Cajas de Ahorro de Andalucía del siglo XIX*, p. 15.
- 16.- VOLTES BOU, P., *Las Cajas de Ahorros Barcelonesas. Su pasado, su presente, su porvenir*, Barcelona, 1965, p. 94.
- 17.- R.O. 5 d'abril, publicada a la Gaceta de Madrid el dia 5. Citada a *Historia de una institución gallega. Caja de Ahorros-Monte de Piedad de la Coruña y Lugo, 1876-1976*. SAGREDO FERNÁNDEZ, F. i ORTEGA GOMEZ, A. p.14.
- 18.- *Història de la Caixa de Pensions*, p.53.
- 19.- *Las Cajas de ahorros Barcelonesas...*, p.95.
- 20.- *La crisis del modelo liberal...*, vol. I, p. 335.
- 21.- Idem., p.337.
- 22.- *Balmes i el moviment obrer a Catalunya del 1840 al 1843*, OLLER I ROMEU, Josep M., "Serra d'Or", juliol 1968, p. 23-26.
- 23.- Vid. OLLER I ROMEU, J.M., *El moviment obrer a Catalunya, 1840-1843*, Barcelona, 1973, p.213 i ss.
- 24.- *La crisis del modelo liberal...*, p. 352.
- 25.- *Las Cajas Barcelonesas...*, p. 104-105.
- 26.- *Escritos sobre la industria catalana...*, p. 176.
- 27.- BALMES, J., *Obras Completas*, BAC, vol.V, p.997.
- 28.- Idem., p. 998.
- 29.- Idem., p. 999.
- 30.- LLOVET, J., *La Caja de Ahorros de Mataró de 1859 a 1912. De su fundación a los inicios de la moderna institución de ahorro*, Mataró, 1977; Francesc Costa ha escrit una biografia de Josep Garcia Oliver, pendent de publicació, però que he pogut consultar gràcies a la seva amabilitat.
- 31.- Tots aquests aspectes biogràfics els he tret del treball inèdit de Francesc Costa citat en la nota 30.
- 32.- GARCIA OLIVER, J., *Discurso escrito para el acto de la instalación de la Caja de Ahorros de Mataró*. Mataró, Imp. Abadal, 1863, p. 21-22.
- 33.- *Història de la Caixa de Pensions...*, p. 58.
- 34.- GASOL, J.M., *Historia de una institución centenaria: La Caja de Ahorros de Manresa*. Manresa, 1974, p. 82.
- 35.- *La Caja de Ahorros de Sabadell. 1859-1869. Cien años de una institución sabadellense*. Sabadell, 1959, p. 39.
- 36.- *La Caja de Ahorros de Mataró...*, p. 33.
- 37.- Idem., p. 40.
- 38.- *Història de la Caixa de Pensions*, p. 61; LLOVET, J., *La ciutat de Mataró*. Barcelona, 1961, vol. II, p. 163.
- 39.- IZARD, M., *Revolució Industrial i obrerisme...*, p. 79.